

Lou loene, ‘niet aan ons, o Heer’, over de actualiteit van psalm 115 bij het denken over het bisschopsambt.

Bijdrage aan het symposium ‘Een bisschopsambt voor kerk en wereld’, bij het emeritaat van Joris Vercammen als aartsbisschop van Utrecht, 10 januari 2020, Utrecht.

Een bisschopsambt voor kerk en wereld. De vorige sprekers hebben daar al heel wat behartenswaardige dingen over gezegd. Wat kan ik daaraan toevoegen zonder in herhaling te vervallen of u te vervelen? Ik put uit mijn ervaring.

‘Houd toch eens op met dat stoffige gedoe!’ reageerde iemand toen ik nog bezig was met de dagboeken van Petrus Codde. Het is een rare paradox in onze tijd dat mensen enerzijds niet van het verleden willen weten om toch vooral maar op de toekomst gericht te zijn, en dat ze anderzijds zwelgen in stamboomonderzoek of een verborgen verleden, waarbij iedereen van Willem van Oranje, Karel de Grote of Julius Caesar hoopt af te stammen. Voor oud-katholieken geldt – dat is mijn stelling – dat als je niet weet wat er met Codde is gebeurd, je ook niet snapt wat voor bisschopsambt onze kerk heeft. Want als u het nog niet wist: Petrus Codde, aartsbisschop van Sebaste die als apostolisch vicaris leider was van de katholieken in de Republiek, werd in 1702 door Rome geschorst en twee jaar later afgezet. Dat leidde tot een scheuring in de katholieke kerk die tot op de dag van vandaag voortduurt. De ene partij benadrukte de continuïteit in leer en leven van de kerk en koos een eigen bisschop, de andere groep liet zich besturen door de nuntius in Brussel of de *Propaganda Fide* in Rome. Omdat de groep die zich neerlegde bij de Romeinse maatregelen de overgrote meerderheid vormde, moest die andere groep, zeg: de Codde-aanhangers, zich altijd verdedigen, niet alleen naar Rome toe, maar net zo goed naar de protestantse regering van de Republiek toe. Juist toen ze op eigen houtje een bisschop gingen kiezen, werd er zorgvuldig nagedacht waarom zo’n figuur nodig was en op wat voor manier dat het beste kon gebeuren. Het is dus altijd vanuit een minderheidspositie geweest dat de bisschoppen van de Oud-Katholieke Kerk hun ambt hebben uitgeoefend, ze moesten zich altijd naar verschillende kanten toe verdedigen.

Toen de achttiende-eeuwse kerk zich opmaakte om een bisschop te gaan kiezen, vroeg ze advies aan Leuvense geleerden in het kerkrecht en de theologie. Leuven was toen nog niet gezuiverd van ‘jansenistische smetten’ en stond in hoog aanzien. Dat advies kwam me onlangs toevallig onder ogen en het trof me door de bondigheid. Wat las ik daar? Op de vraag of een kerk waarin de bisschop ontbrak toch nog als een kerk beschouwd kon worden, antwoordden de Leuvenaren, dat een kathedraal kapittel en een geestelijkheid die het vertegenwoordigt op geen enkele manier hun bestaansrecht aan de bisschop ontlenden. Zowel bisschop als kapittel ontlenden hun bestaansrecht aan de kerk, waarbij alle jurisdictie en gezag berusten. Bisschop en geestelijkheid oefenen die jurisdictie namens de gehele kerk uit.¹ De bisschop is dan ook geen *caput essentiale*, essentieel hoofd, maar *caput ministeriale*, hoofd ten dienste van, oftewel de eerste en voornaamste dienaar van deze kerk,

---

¹ ‘Capitulum Cathedrale tanquam Clerum repraesentans nequaquam sua jura mutuare ab Episcopo, sed et Episcopum et Capitulum omnem suam jurisdictionem et auctoritatem mutuare ab Ecclesia, in qua immediate, radicaliter et quoad proprietatem haec jurisdictio et auctoritas residet, et per Episcopum una cum Capitulo Cathedrali Clerum repraesentante tanquam Ecclesiae ministros exercetur.’ Dit citaat en het citaat in de volgende voetnoot uit HUA 1835, 806: *Casus positio circa ecclesiam Ultrajectensem* en *Resolutio doctorum Lovaniensium data 25 maii 1717 in favorem jurium capituli Ecclesiae Ultrajectensis* werd getekend door Zeger-Bernard van Espen (1646-1728) en zijn collega-canonisten Jean-Antoine Brenart de Corbeek (1672-1730), Laurent Hacquius (1672-1740), Jean-Antoine van Goedenhuysse (?-1719) en Amandus Bauwens (1674-1724). Het verscheen afzonderlijk gedrukt als *Casus Positio* zonder jaar of plaats van uitgave, werd door Van Erckel als afzonderlijk gepagineerd katern in de *Causa Ecclesiae Ultrajectinae* opgenomen (waarnaar Broeders in zijn *Tractatus I*, 1729, 157 verwijst) en door Boullenois 1722, 171-220 gepubliceerd. In 1727 verdedigde Van Espen dit werk in zijn *Vindiciae resolutionis doctorum lovaniensium*. Nuttinck 1969, 434-441, 679; Hallebeek 2003, 18, 177.

die samen met de lagere dienaren de geestelijke macht die in die kerk berust, als dienst uitoefent.² Zo is de kerk als geheel – bisschop, andere geestelijken en leken – het lichaam van Christus, die het hoofd is.

Voor mij staat het bisschopsambt in de kerk in een apologetische lijn, waarbij men zich rekenschap geeft van het verleden om de positie in het heden goed te kunnen beoordelen en naar de toekomst toe lijnen kan uitzetten. We leven in ons deel van de wereld in een tijd waarin niet alleen niemand meer weet wie Codde was, maar waarin steeds meer mensen ook niet meer weten wie Jezus was, laat staan *is*. Het heeft niet zoveel zin om vanuit een nostalgisch gevoel over een verondersteld glorieus verleden te mekkeren over de onwetendheid van moderne mensen. We moeten namelijk vooral ook eerlijk durven zijn. Ik bedoel: we hebben afscheid genomen van een tijd waarin kerken machtig waren, maar zouden we werkelijk ook – als dat al mogelijk zou zijn – terug willen naar die tijd? Zeiden en deden die machtige kerken ook wat wij graag zouden willen dat we als kerk vandaag de dag zeggen en doen? De gebieden in de wereld waar kerken of godsdienst wel de dienst uitmaken, zijn dat ook de gebieden waar je als vrouw of homo zou willen leven? En dan nog zo iets: macht – zo hebben we de afgelopen jaren geleerd – brengt ook misbruik met zich mee. Zijn de controlemechanismen in de kerk – met name in de kerken van de katholieke snit die bisschoppen hebben – zo goed ingericht dat daar adequaat op wordt gereageerd? Hoe wordt een bisschop teruggelaten? Misschien moeten we ons dus gelukkig prijzen met een bisschop met een overzichtelijk bisdom waarin hij of zij in principe iedereen wel zo'n beetje kent en door iedereen ook gemakkelijk te benaderen is; een bisschop die zijn of haar gezag niet aan formele machtsstructuren ontleent of bureaucratisch uitoefent, maar het moet hebben van zijn of haar voorbeeldig geloof (direct bevraagbaar), zachtmoedig leiderschap en broeder- en zusterlijke collegialiteit. Geen wereldwijde structuren anders dan het conciliaire beraad waarin al die bisschoppen met hun adviseurs samenkomen om van en met elkaar inspiratie op te doen door met name geloofservaringen uit te wisselen.

Hoe dient zo'n bisschop, dat dienende hoofd, nu de wereld? Ik denk niet Codde die vraag begrepen zou hebben. Zijn hele wereld was zo ongeveer christelijk – wat dat dan ook precies inhield – en voor zover dat nog niet zo was, was die wereld *potentieel* christelijk, want overal waar de VOC aan land ging, kwam de dominee met de koopman mee. Voor Codde was de kerk niet gericht op de wereld, maar op het koninkrijk van God. Vanuit dat geloof in de kerk leefde hij, voor dat geloof in de kerk zette hij zich compromisloos tegenover Romeinse machtspretenties in. Onze visie op kerk en wereld is in de loop der eeuwen een andere geworden. De kerk is als voorproefje van Gods koninkrijk niet meer *het doel* van ons geloof, maar eerder *een middel* om de wereld tot Gods koninkrijk te maken. De oude jansenisten zouden dat geloof in de maakbaarheid van de wereld gewantrouwd hebben. Ze zouden gezegd hebben dat het getuigt van een jezuïetenmoraal, waarin wij weliswaar eerst nog scheppers *naast* God zijn, maar vervolgens in onze hoogmoed en zelfoverschatting *zonder* God denken te kunnen, zoals de mens in den beginne al dachten en wij stakkerig moderne mensen opnieuw denken. Wat een vooruitgang! Het geloof in de maakbaarheid van de wereld heeft sinds de Verlichting het christelijke geloof dan ook langzaam maar zeker naar de marge gedrongen, tot een soort ethische troost in situaties waar de samenleving steken laat vallen. Wetenschap en techniek, door geradicaliseerd in de geglobaliseerde economie van de vrije markt, vormen de nieuwe goden, die mensen wereldwijd tot slaven maken. Wij ervaren in onze tijd de desastreuze gevolgen van deze grenzeloze groei en onze zucht naar altijd meer. De onrust die dat in ons hart en in onze samenleving teweegbrengt, kan alléén gestild worden door een matiging van onze eigenliefde en een nieuw Godsgeloof. *Lou loene* 'niet aan ons, niet aan ons de eer', zoals de psalmdichter zingt, maar 't is God die trouw zijn kerk bewaart. Alleen op die grondtoon zijn we

---

² 'Tametsi enim Episcopus reputetur et sit Caput suae particularis Ecclesiae, sive Cleri, nequaquam tamen censeri potest Caput essentielle, a quo ipsa jurisdictio et auctoritas regendi Ecclesiam defluat in inferiorem Clerum; sed unice considerari potest ut caput ministeriale Ecclesiae, sive ut primus et principalis hujus Ecclesiae minister, qui una cum inferioribus ministris auctoritatem spiritualem penes ipsam Ecclesiam residentem ministerialiter exercet.'

werkelijk vrij om in alle bescheidenheid de hand aan de ploeg te slaan en de akker van de wereld te bewerken.

Hoe dient een bisschop kerk en wereld? Door die twee – matiging van onze eigenliefde en een nieuw Godsgeloof – met elkaar te verbinden en ze samen te zien in het licht van Gods koninkrijk, waarvan we elke zondag de nog uitstaande voltooiing al vieren. In alles wat de bisschop doet of laat vertelt hij of zij het grote verhaal door, groot in de zin van: Gods redding van de mens uit een uitzichtloze situatie. Pas als we zien hoe verloren wij zijn, kunnen we ons verblijden over onze redding. De bisschop heeft de opdracht en de eervolle taak om daarin voorganger te zijn.

Dirk Jan Schoon
Episcopus Harlemensis